

Трибуна молодого вченого

Анастасія Коренюк,

*провідний спеціаліст відділу
методологічного забезпечення
проведення іспиту департаменту
суддівської кар'єри Секретаріату
Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України*

УДК 343.92

Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження

Кримінологічна обстановка в Україні протягом останніх років залишається вкрай напруженою. Неefективність запобіжної системи боротьби зі злочинністю зумовила цілий ряд негативних факторів, серед яких і зростання рецидиву. За даними рейтингу, складеного на основі показників за 2015–2016 роки, фахівцями Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 113 місце у списку країн із найвищим рівнем злочинності, який складається із 137 країн [2]. Крім цього, у міжнародному рейтингу найбезпечніших для життя країн «Global Peace Index», Україна у 2017 році посіла 154 сходинку із 163 можливих. У свою чергу, для розуміння масштабів проблеми необхідно зазначити, що у 2009, 2010-2013, 2014, 2015, 2016 роках Україна займала 118, 120, 144, 152, 156 місця у вказаному вище рейтингу відповідно [3]. У свою чергу, підтвердженням високо-

го рівня злочинності в країні є статистика, яка ведеться правоохоронними органами. Так, за інформацією Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України, кількість вчинених злочинів починаючи з 2012 року з кожним роком збільшується, а кількість засуджених осіб навпаки зменшується [4]. При цьому, у 2017 році зареєстровано 523911 кримінальних правопорушень, з яких 66501 (12,7 %) скоєно особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. Важливо зазначити, що 1,07 % від злочинів вчинених у 2017 році вчинені неповнолітніми особами [5]. З огляду на вищезазначене, актуальною залишається проблема рецидивної злочинності взагалі та неповнолітніх зокрема.

Загальні аспекти проблеми рецидиву та злочинності неповнолітніх висвітлювалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених:

Ю. А. Абросимової, Ю. М. Антонян, І. О. Бандурки, В. С. Батиргареєвої, С. О. Виноградової, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, С. Ф. Денисова, О. М. Джужи, В. М. Дрьоміна, В. В. Голіни, О. Г. Кальмана, І. Б. Медницького, Н. М. Пісоцької, О. С. Стеблинської, А. А. Тайбакова, В. І. Шакуна, С. В. Якимової, Н. В. Яницької та інших. Проте у науковій юридичній літературі наявна незначна кількість наукових праць присвячених вивченню питання рецидивної злочинності неповнолітніх, а це, у свою чергу, актуалізує необхідність дослідження сучасного стану рецидивної злочинності неповнолітніх в Україні з метою впровадження нових засобів її протидії.

І. Б. Медницький, дослідивши ряд наукових праць, зібрав наступні визначення кримінологічного рецидиву:

– «вчинення нового злочину особою, яка раніше була засуджена або піддана судом іншим правовим заходам впливу, що передбачені законом замість покарання, незалежно від форми вини минулого і нового злочину та наявності незнятої судимості»;

– «повторне кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше була судимою або зазнавала інших, передбачених законом, заходів впливу, що застосовуються судом замість покарання, незалежно від форми вини та наявності у неї судимості»;

– «повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила злочин, незалежно від наявності у неї судимості»;

– «повторне вчинення кримінально караних діянь як особами, до яких було застосоване чи заходи, які його замінюють, незалежно від зняття чи погашення судимості за попередні злочини, так і особами, до яких кримінально-правові заходи впливу не застосовувались»;

– «всі злочини, вчинені особами, які раніше їх вчиняли, у випадку, якщо минулі злочини ставали

відомими правоохоронним органам і мало місце засноване на законі реагування на них» [6, с. 111-112].

При цьому, у статті 34 Кримінального кодексу України визначено, що рецидивом злочинів є «вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин» [1].

На відміну від рецидиву визначеного кримінальним правом, кримінологічний рецидив називається фактичним. Його вивчення є дуже важливим аспектом в сфері боротьби зі злочинністю. У кримінологічній науці визначають два види рецидиву – загальний (вчинення різного роду злочинів) та спеціальний (вчинення однорідних злочинів).

На нашу думку, з усіх вищевказаних понять рецидиву злочинів впливає, що «рецидивом» є повторне вчинення нового злочину, який відомий правоохоронним органам, особою, яка вчиняла вже кримінально-каране діяння та має непогашену судимість.

Батиргареєва В. С. стверджує, що підвищена суспільна небезпечність рецидивної злочинності визначається: а) її більшою потужністю у своєму прагненні до відтворення порівняно зі злочинністю первинною; б) її існуванням за всіх часів історії держави та права; в) значною питомою вагою у структурі рецидивної злочинності тяжких й особливо тяжких злочинних діянь та переважанням злочинів середньої тяжкості й тяжких проти злочинів середньої і невеликої тяжкості у структурі первинної злочинності; г) здатністю бути передавальним механізмом злочинного ремесла та досвіду, злочинських традицій, устоїв, що забезпечує існування особливого соціального прошарку осіб у структурі суспільства; д) підвищеним ступенем латентності цих злочинів; е) інтенсивністю заходів, які суспільство й держава вживають з метою запобігання цим злочинним проявам; є) значним ідеологічним впливом рецидивістів як на свідомість злочи-

нців, так і на масову свідомість законослухняних членів суспільства; ж) низькою чутливістю рецидивістів до запобіжних заходів; з) культивуванням у суспільній свідомості думки про необхідність посилення суворості кримінальної політики як єдиного можливого ефективного засобу боротьби з рецидивною злочинністю [7, с. 14].

Сучасні вчені-кримінологи О. М. Джужа та Ю. Ф. Іванов на основі проведених досліджень дійшли висновку, що більшість рецидивістів уперше стають на злочинний шлях у неповнолітньому віці чи в перші роки після настання повноліття. Ми погоджуємося з думкою науковців, що існує залежність між віковим початком злочинної кар'єри та подальшим рецидивом, адже близько 70% рецидивістів учинили свій перший злочин у віці до 18 років [8].

Крім цього, А. А. Тайбаков за результатами свого дослідження виявив, що понад половина (53 %) професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14–16 років; а 39 % – у віці 17–18 років [9, с. 41].

Необхідно зазначити, що особливістю рецидиву ювенальної злочинності є її низька питома вага порівняно зі злочинністю дорослих. Це пояснюється, насамперед, такими трьома обставинами:

- за вчинення великої кількості злочинів підлітки не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності;

- відбувши покарання у виховних колоніях та виконавши умови іспитового строку при звільненні від відбування покарання з випробуванням, найчастіше повторний злочин такі злочинці вчиняють уже повнолітніми;

- високий ступінь латентності таких злочинів.

У зв'язку з цим, їх рецидив рахується як дорослий. Раніше судимі особи, які вчиняють повторні злочини, є найнебезпечнішими для суспільства. Поєднання зухвалості, по-

чуття безкарності, правовий нігілізм спонукають їх до скоєння особливо тяжких злочинів.

В. В. Лелеков зазначає, що у комплексі детермінантів злочинного рецидиву неповнолітніх виділяють загальні та особливі причини і умови (соціально-економічні, політичні морально-правові та етнічні чинники, криза інституту сім'ї та інші), які здійснюють вплив на ювенальну злочинність в цілому, так і на стан злочинного рецидиву [10, с. 15-16].

Сучасний аналіз статистичних даних Верховного суду щодо злочинності неповнолітніх, свідчить про певні позитивні зрушення, зокрема зменшення кількості зареєстрованих злочинів, вчинених неповнолітніми, але все ж таки рівень злочинності серед підлітків залишається високим, у тому числі рецидивної.

У 2015 році судами розглянуто 4589 справ щодо неповнолітніх, а у 2016 їх кількість скоротилася до 3474, з яких 1012 осіб скоїли злочин у віці від 14 до 16 років, а 2462 у віці від 16 до 18 років. При цьому, Верховний суд надає статистику кількості засуджених неповнолітніх у 2015 році та 2016 році за злочини відповідно:

- умисне вбивство (ст. 1145 КК) – 26 і 22 особи;

- умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК) – 47 і 43 особи;

- зґвалтування (ст. 152 КК) – 5 і 5 осіб;

- розбій (ст. 182 КК) – 82 і 65 осіб;

- грабіж (ст. 186 КК) – 449 і 319 осіб;

- крадіжку (ст. 185 КК) – 2879 і 2258 осіб;

- хуліганство (ст. 296 КК) – 87 і 89 осіб;

- незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК) – 495 і 321 особу;

- пов'язані з обігом наркотичних засобів (ст. 305-320 КК) – 164 і 74 особи [11].

Ця тенденція пояснюється активною профілактичною роботою пра-

воохоронних органів, уповноважених органів з питань пробації, державних та недержавних організацій.

Зі створенням в Україні органів пробації кількість злочинів, які вчиняються неповнолітніми, у тому числі рецидивних, значно зменшилася. За даними Міністерства юстиції України у 2016 році органи пробації працювали з 4304 особами, повторні правопорушення вчинили 110 осіб, що становить 2,5 %. При цьому, у 2017 році кількість осіб, які перебувають на обліку в ювенальних центрах пробації становить 1526 осіб, 1,44 % з яких вчинили повторні правопорушення. Крім цього, до позбавлення волі у 2017 році за крадіжки (98), грабіж (23) розбій (22), вбивство (16), завдання важких тілесних ушкоджень (8), за зґвалтування засуджено (5) 125 неповнолітніх, коли загальна чисельність неповнолітніх у виховних колоніях становить 206 осіб [12].

Так, центрами ювенальної пробації розроблено методику оцінки ризиків та потреб неповнолітніх правопорушників та ведення випадку, а також ряд ефективних профілактичних програм роботи з неповнолітніми, зокрема, «Управління гнівом», «Вчимосся керувати емоціями», «Вибір до змін», «Життєві навички».

При цьому, профілактична робота правоохоронних органів, органів пробації не є до кінця результативною, а проблема рецидивної злочинності серед неповнолітніх залишається актуальною. У свою чергу, відкритим залишається і питання пошуку нових ефективних засобів боротьби з рецидивом серед неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом.

Пісоцька Н. М. на основі матеріалів кримінологічних досліджень, виділяє наступні ознаки, які характеризують злочинність підлітків: вид покарання, призначений при попередньому засудженні; вік винного на момент першого засудження; строк призначеного покарання; тривалість

перебування у місцях позбавлення волі; вид звільнення; число попередніх судимостей; інтервал рецидиву; наявність ознак спеціального і пенітенціарного рецидиву в злочинному діянні тощо [13, с. 12].

У зв'язку з цим, заслуговує уваги думка професора О. Г. Кальмана, який зазначає про важливість ранньої профілактики як одного із етапів протидії злочинності неповнолітніх [14, с. 292]. Адже неповнолітні є специфічною категорією злочинців, що пояснюється низкою особливостей, зокрема:

- у неповнолітніх особистість в процесі формування, у них відсутня чітка життєва позиція, не до кінця усвідомлюються соціальні цінності суспільства та їх місце у ньому;

- нестійкі емоційна та морально-психологічна сфери особистості неповнолітнього, що провокує неадекватну реакцію;

- неповнолітні злочинці більш піддаються профілактичному впливу, ніж дорослі злочинці;

- запобіжні заходи щодо неповнолітніх правопорушників забезпечують зниження злочинності серед дорослих осіб у майбутньому і зміцнення правопорядку.

У зв'язку з цим, при правильній соціально-виховній, педагогічній, соціальній та просвітницькій роботі у неповнолітніх правопорушників більше шансів стати на шлях виправлення. Проте загальноприйняті засоби профілактичної роботи не завжди є достатніми для правомірної поведінки неповнолітніх, які раніше вже вчиняли злочини.

Підсумовуючи вищевикладене, стає очевидним, що є потреба впровадження нових дієвих засобів боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх, зокрема через налагодження чіткої взаємодії правоохоронних органів, уповноважених органів з питань пробації, судів із громадськими організаціями, волонтерами та Церквою. Варто відмітити, що діяльність вказаних вище організацій здійснюється на безоплатній

основі, а це, у свою чергу, є важливою перевагою такої співпраці у сфері боротьби зі злочинністю неповнолітніх. При цьому, окрім, забезпечення житлом, допомоги у працевлаштуванні, розв'язанні матеріальних проблем, організації займаються духовно-просвітницькою, індивідуально-виховною роботою, а також допомагають подолати алкогольну,

наркотичну залежність, і все це разом, і сприяє виправленню неповнолітніх злочинців. На нашу думку, необхідним фундаментом функціонування такого співробітництва є розробка у межах чинного законодавства України локальних нормативно-правових актів та програм у сфері боротьби з ювенальною рецидивною злочинністю.

Список використаних джерел

1. *Кримінальний кодекс України*: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 12 травня 2018 року. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. *Всесвітній економічний форум* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ035>.
3. *Вільна енциклопедія* – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Peace_Index.
4. *Державна служба статистики*: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. *Генеральна прокуратура України*: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo.
6. *Медицький І. Б.* Запобігання злочинності. Навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2008. С. 111-112.
7. *Батиргареева В. С.* Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні. Автореф. дис... доктора юрид. наук. Харків, 2010. С. 14.
8. *Іванов Ю. Ф., Джужа О. М.* Кримінологія. Навчальний посібник. К.: Вид. Паливода А. В., 2006. С. 264.
9. *Тайбаков А. А.* Проблемы предупреждения и профилактики корыстной преступности. Учебное пособие. Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского гос. ун-та, 2000. С. 41.
10. *Лелеков В. А.* Преступный рецидив несовершеннолетних и его предупреждение // Вестник Воронежского института МВД России. 2014. № 4. С. 15-16.
11. *Верховний суд України*: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FAFD37716AD40ED9C22580E400382EF6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FAFD37716AD40ED9C22580E400382EF6).
12. *Міністерство юстиції України*: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua>.
13. *Пісоцька Н. М.* Рецидивна злочинність молоді та її попередження. Автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2001. С. 12.
14. *Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М.* та ін. Проблеми протидії злочинності. Підручник. Харків, 2010. С. 292.

Коренюк А. А. Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження

У статті здійснено аналіз сучасного стану рецидивної злочинності неповнолітніх в Україні. Наведено основні особливості вказаного різновиду суспільно-небезпечних

діянь в Україні. Акцентується увага, що особливістю, яка визначає специфіку рецидиву ювенальної злочинності є її низька питома вага, порівняно зі злочинністю дорослих. Зазначено обставини, які сприяють вказаній вище тенденції. Досліджено статистичні дані рецидивної злочинності неповнолітніх в Україні, у зв'язку з цим, запропоновано нові ефективні засоби попередження рецидивної злочинності серед неповнолітніх.

Ключові слова: рецидивна злочинність, неповнолітні, уповноважені органи з питань пробації, організації, Церква, співпраця, попередження злочинності, особливості.

Коренюк А. А. Рецидивная преступность несовершеннолетних в Украине: современное состояние и предупреждение

В статье осуществлен анализ современного состояния рецидивной преступности несовершеннолетних в Украине. Представлены основные особенности указанной разновидности общественно-опасных деяний в Украине. Акцентируется внимание, что особенностью, которая определяет специфику рецидива ювенальной преступности, есть ее низкий удельный вес, сравнительно с преступностью взрослых. Отмечены обстоятельства, которые способствуют указанной выше тенденции. Исследованы статистические данные рецидивной преступности несовершеннолетних в Украине, в связи с этим, предложены новые эффективные средства предупреждения рецидивной преступности среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: рецидивная преступность, несовершеннолетние, уполномоченные органы по вопросам пробації, организации, Церковь, сотрудничество, предупреждение преступности, особенности.

Korenyuk A. Recurrent crime of minors in Ukraine: current state and prevention

In the article the analysis of the current state of recurrent crime of minors in Ukraine is carried out. The main features of the specified type of socially dangerous acts are given in Ukraine. The attention is focused that feature which defines specifics of a recurrence of juvenile crime is its low specific weight, in comparison with crime of adults. It is specified circumstances which promote the tendency stated above. Statistical data of recurrent crime of minors in Ukraine are investigated, in this regard, new effective remedies of prevention of recurrent crime among minors are offered.

Key words: recurrent crime, minor, authorized bodies concerning a probation, the organizations, Church, cooperation, preventions of crime, feature.

